

PRIJAŤ SVOJ ŽIVOT V POKOJI

Fedor Gál Tomášovi Janovicovi

Krédo

Vlasť je štát? Vlastenectvo je láska, úcta, rešpekt k štátu? K jeho symbolom, hodnotám, rituálom, tradícii...?

Cítim to tak, že štát sa mi menil pod zadkom bez toho, aby som ho musel zdvihnúť. Od toho vojnového a fašistického, cez chaotické povojnové Československo, Československú socialistickú republiku, Českú a Slovenskú federatívnu republiku až po Slovenskú republiku, ktorú som opustil. Nevybral som si ani jedno, ani druhé, ani tie ďalšie – s výnimkou krátkej existencie porevolučného Československa. A s výnimkou Českej republiky, kam som emigroval po rozpade spoločného štátu. Súčasne viem, že štát som aj ja, a nevyvliekam sa zo spoluzodpovednosti za jeho chyby.

Je nacionalista normálny?

Každý človek je zakotvený do materinského jazyka, rodinných, priateľských, pracovných, susedských... vzťahov, premenlivých situácií, kontextu. Všeličo z toho vznikalo kultúrnou evolúciou (národ), okolnosťami a vlastným pričinením (domov). Domov stojí za osobné nasadenie. Existuje však pod kuratelou štátu. Štát vytyčuje pravidlá a dbá o ich rešpektovanie. Ak to robí dobre, má právo na lojalitu občanov, nie však na ich životy. Zbožšovanie národa a štátu je, ako si myslím, diagnóza. Jeden môj mladý priateľ (Peter Leponi) ju nazval „syndróm malého penisu“. Sám však vzápätí dodal, že ide o pocit.

Nenávisť

Nenávisť, aj tá kolektívna, je pozostatok pudovej (inštinktívnej) výbavy živých bytostí – „zožer, alebo budeš zožratý“, tlmočil svoju skúsenosť dedo Jiřího Berku – kamaráta a psychiatra. Inteligencia a kultúrna evolúcia pretavila niektoré pudy a inštinkty do emócií. Nenávisť a súcit medzi nimi dominujú. V pozadí nenávisť je – okrem hrabivosti – úzkosť a strach z ohrozenia. Mám právo na obranu pred predátorom, často svoj strach a svoju úzkosť projektujem mimo seba. Tí Židia (Rómovia, migranti, liberáli).

Čo je „duch doby“, presnejšie „duchovia“?

Mal som to šťastie, že som sa v zrelom veku dožil pomerov, keď národná a štátna príslušnosť neznamená okovy na nohách. Ducha doby však opustiť nemôžem. Že by toto bola moja vlasť? Podobne to videl novinár a spisovateľ Joseph Roth v časoch, keď Rakúsko-Uhorsko praskalo vo švíkoch. Duch doby, ako ho vnímam, je však iný, než ako ho vnímajú ľudia odlišných životných postojov, príbehov, presvedčenia. Teda, až do chvíle, keď vonkajšia moc neovláda priestor v nás a okolo nás. Totálna vlasť, ovládaná duchmi doby, ako zlý sen.

Prežije demokracia?

Demarkačnou líniou je násilie namierené proti ľudským právam a demokracii. A opäť tá subjektivita – veď to prvé sa mení v čase, a to druhé je epizóda vo vývoji civilizácií! Najmä demokracia je pre nacionálneho socialistu a komunistu priam zbraň hromadného ničenia. Oni vyznávajú kolektivity a vodcovský princíp. Ja slobodného, a teda aj zodpovedného jednotlivca. Letný pohľad do histórie naznačuje, že skutoční demokrati

ťahajú za kratší kus motúza. Že by nedemokratické kolektivity lepšie zvládali umenie konfliktu?

Civilizačné a životné cykly

Rád by som veril, že budúcnosť patrí komunitám. Ži a nechaj žiť! Že by to bola iba romantická ilúzia? V situácii obmedzených zdrojov, nerovností, globalizácie, migračných vln, zmien životného prostredia... dvojnásobná? Možno až trojnásobná – verím totiž v stúpajúcu evolučnú špirálu, ako kedysi hlásal Pierre Teilhard de Chardin. Civilizácie a kultúry pritom prechádzajú životnými cyklami a to najlepšie z nich sa vteľuje do tých, ktoré ich striedajú. Podobne to možno bude aj z každým jednotlivým človekom. Zanechá genetickú a memetickú stopu.

Šťastie

Človek túži po šťastí. Duchovné náuky a cvičenia sú zväčša navigáciou, ako k nemu dospieť. Niektorí toto poznanie dostávajú darom, výchovou, indoktrináciou..., iní hľadajú a nachádzajú, alebo nenachádzajú. Hľadal som celý život – nachádzal (epizodicky) i nenachádzal. Nachádzal zväčša zmyslovo a intuitívne. Na sklonku života mám pocit, že šlo o jediné: prijať svoj život v pokoji. Taký bol, a basta. Pánboh zaplať, že som udržal pohromade rodinu, dočkal sa vnúchat, robil väčšinu života zaujímavú a kreatívnu prácu, nemusel použiť zbraň... Áno, dalo sa to zvládnuť aj zdravšie. Čo už?

Aktivizmus

Zrnko praxe je viac ako tony teórie, hovoria majstri východných duchovných ciest. Zachrániť jedného jediného človeka je ako zachrániť celý svet, píše sa v Talmude. Oboje mieri „von“. Pokojne tomu hovorme aktivizmus. Je to dobrá vec. Tento imidž občas narušuje snaha prekryť ono „von“ vlastným egom. Veľké ego najmä v politike a vo verejnom živote, takmer štandard. Hneď vedľa hamižnosti. Aktivisti všetkých krajín spojte sa proti týmto neduhom! Bude to nerovný a mizerne platený zápas. Možno vám však prinesie subjektívny pocit kvalitného života, čo je samo osebe terno.

Tajomstvo

Od počiatkov písanej histórie až po dnešok sa (občas) traduje existencia „neuchopiteľného“, „nepochopiteľného“, „nepomenovateľného“..., až po (často ignorovanú) Wittgensteinovu vetu, že „o čom sa nedá hovoriť, o tom treba mlčať“. Tradícia je prekračovaná ľudskou zvedavosťou a kreativitou. Tajomstvo fascinuje, nutká k ovládnutiu, využitiu a zneužitiu, je motorom rozvoja vedy, technológií a poznania vôbec. Akurát to svetlo na konci tunela odoláva. Teda, tiež iba občas – sú aj takí, ktorí chcú byť ako bohovia.

Zlo

Zlo je prítomné vo svete ľudí bez zjavného úžitku či zmyslu. Vždy bolo, je a bude. Moderný vek ho v kondenzovanej podobe spoznával napríklad v nacistických koncentračných táboroch, v komunistických gulagoch, počas etnických a náboženských „čistiek“ i takzvaných revolúcií. Stretávame sa s ním aj v každodennom živote v časoch mierových. Protipól dobra – tma. Tajomstvo? Milgramove a Zimbardove experimenty, napríklad, ilustrujúce jeho „banalitu“ sú iba rozumkárenie. V mytológii je diabol vrátane toho osobného, prítomný odjakživa a zápas s ním je večný.

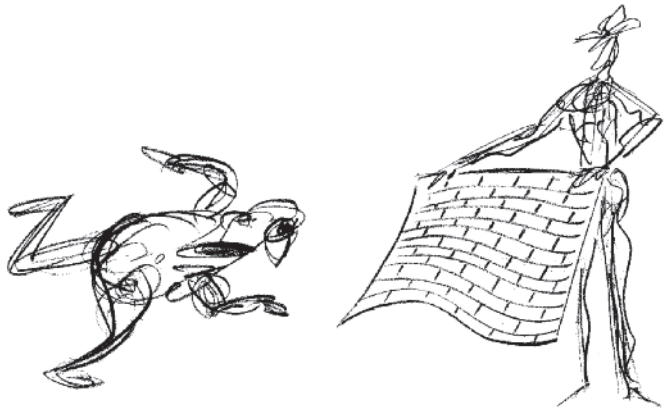
PRI KÁVE S TOMÁŠOM JANOVICOM

Pavel Vilikovský

Na základe osobnej skúsenosti môžem zodpovedne vyhlásiť, že pri káve sa s Tomášom Janovicom sedí veľmi príjemne, pokiaľ vám neprekáža, že za ten čas, kým vy vypijete jednu, on vypije dve, ba niekedy aj tri. Nerobí to zo zlomyseľnosti, aby sa vám tým posmieval, Janovic ako človek totiž vôbec nie je zlomyseľný posmeškár (o autorovi Janovicovi by som si to už tak jednoznačne tvrdiť nedovolil). Nadmerná konzumácia kávy je jednoducho jeho jediná nereseť, ak môžem použiť také silné slovo, lebo Janovic ako človek vôbec nie je nerestný (zato v ľudských nerestiach sa asi nik nevyzná lepšie ako autor Janovic). Ak by ste však z povedaného usudzovali, že ide o rozdvojenú osobnosť, akéhosi nášho slovenského doktora Jekylla a pána Hyda, bol by to mylný dojem. V skutočnosti je Tomáš Janovic hlboko, vrodene láskavá ľudská bytosť – veď práve preto som si ho zvolil za prvého, skúšobného čitateľa svojich písáčiek – ibaže láskavosť mu nezahmlieva zrak a nebráni mu vidieť svet i ľudí jasne a prenikavo. A to je ten jediný drobný rozdiel medzi človekom a autorom: hoci je Tomáš Janovic osobne ku všetkým láskavý, k sebe ako autorovi je prísny a nijaké zatajovanie alebo prikrášľovanie pravdy by si neodpustil.

Okrem dnes už vzácnej príležitosti pobudnúť s dobrotivým človekom je tu aj iný, tajnejší dôvod, prečo sú posedenia pri káve s Janovicom pre mňa príjemné. Pretriasajú sa tam rozličné témy, ktoré prináša život, no nehovorí sa veľa, a najmenej zo všetkých hovorí Janovic. On najmä pozorne počúva. Nevie, ako je to u iných prísediacich, no ak sa mne občas pritrafí, že utrúsím nejakú nedbalo, nahrubo otesanú myšlienku, Tomáš svojím bystrozrakom hneď zbadá jej skrytý potenciál a dodatočne z nej vykresí jeden zo svojich vynikajúcich aforizmov. A keďže je bytostne láskavý, zásluhu za ten dokonalý útvar pripíše mne. Nebránim sa tomu, ja som už o väčšinu svojho pestrého peria prišiel, a tak sa rád pochválím hoci aj cudzím. Poteší ma, že sa moje meno vyskytne vo vyberanej spoločnosti, aj keď som sa o to pričínil len minimálne alebo nijako.

Ak môžem parafrázovať známe úslovie, posedení pri káve môže byť málo, môže ich byť aj veľa, ale tých príjemných nikdy nie dosť, a tak na záver zaželám Tomášovi Janovicovi, ktorý sa v týchto dňoch dožíva významného jubilea, ešte veľa, veľa, veľa posedení pri káve s priateľmi, medzi ktorých sa neskromne rátam aj ja. Nie som súťaživý typ, neurazím sa, ak on popri mojej jednej káve vypije tri, najmä ak potom na niektorý zo svojich skvelých filozofických aforizmov opäť privesí moju menovku.

HVIEZDNA BRÁNA

Zuzana Szatmáry

Hospodin nadelil človeku 3 x 20 rokov života, čas na tri generácie a ďalších desať rokov ako dar. S Mojžišom spravil výnimku, pridal mu roky do 120. Hospodin si bol totiž vedomý, že s príkazmi došiel na Mojžiša dosť neskoro, ak chcel, aby zajakavý ženatý pastier s rodinou a vyskočený princ naprotiveň pričnemu faraónovi a s pričnými Židmi realizoval zadané úlohy. Preto oslávencom pri gratulácii k narodeninám hovoríme „Do stodvadsať!“

Zhovárali sme sa o tom s mamou pri káve v debata o strastiach a starostiach veku (má 93) a smiali sme sa, že sťažnosti nepripadajú do úvahy, lebo po prvé: darovanému koňovi, teda rokom, sa na zuby nehladá a po druhé: zrejme sa patrí s darom zmysluplne naložiť. Ako Mojžiš. Hoci aj ten sa občas Hospodinovi sťažoval, načo mu to, Mojžišovi, všetko bolo treba. Raz sa dokonca až tak napajedil, že nielen rozbíjal, ale aj vo veľkom zabíjal. Navyše vlastných a ešte k tomu z ideologických dôvodov. Hospodin sa však napajedil ešte viac, a pretože sa Mojžiš ukázal ako deštruktívny srdoš, napriek historickým zásluhám ho nevpustil do zeme zaslúbenej budovať štát. Mimochodom, poučenie z toho plynie, že revolucionár búra, ale nesmie, lebo nevie, budovať.

Moje pochybnosti o dobrom fungovaní multikultúrnej spoločnosti sa zrodili na Krížkovej ulici v Prešporku. Veď čo iné, ako vzorka multikultúrnej spoločnosti je základná jednotka štátu – rodina. Dospelí boli priam cudzie civilizácie, nielen iné kultúry. „Bacha! (Robo, Ďuro, Zuza, Vilo, Igor, Dušan...), ide ti foter (mamka), zalez!“ znelo včasné poplašné varovanie. Na dvore, oddelenom múrom od administratívnej budovy, sme sa automaticky každý vyhýbali zornému uhlu nebezpečného domovského balkóna. Nakoniec v Prešporku boli vždy dôležité únikové cesty. Otec mi raz ukázal, ako sa osemnásobne dalo ujsť z hustej židovskej zástavby za Klariskou ulicou aj so získanými zbraňami. Podzemnú chodbu zo sirotinca na Hlbokej 4 k Dunaju sme s Katou Ž. a Ančou O. preskúmali až po zával a prepadnutie Anče O.

Z administratívnej budovy viedli na náš dvor malé dvere, ktorými prechádzal na dvor susednej Akadémie vied zdutý chlap v montérkach a upratovačka Kissová. Keď na ňu zhora niekto vykrikoval „Pani Kissovááá!“, otec vykrikoval na mamu, ak boli náhodou v jednom čase doma „Volajú ťa!“ Lenže my sme potrebovali zistiť, ako sa z nášho dvora cez múr, ich dvere a nepriateľské územie dostať na Štefánikovu ulicu. Uviazali sme si pionierske šatky (Robo, Ďuro, Zuza, Vilo, Igor, Dušan...). Na vrátnici sme ohlásili návštevu pionierskej družiny do redakcie *Roháča*. Pán vrátnik nás po telefonáte nahnal do veľkého výťahu. Vliekli sme sa a nenápadne šacovali terén. „A čo keď sa budú vypytovať?“ povedal Vilo. „Nebudú, redaktori sa nevyptujú, budú kecať sami,“ povedala som. „Ona vie,“ povedal Robo, „domovníčka hovorí jej fotrovi že redaktor.“

Nemala som ani poňatia, že otec je v redakčnej rade *Roháča*, veď som ani nevedela, že niečo také existuje a vlastne načo by mi to aj bolo. Dozvedela som sa o tom celkom nedávno z blogu Milana Vavra, v ktorom naplúval na otca, že keby vraj vtedy otec vedel, čo si on, Milan Vavro, vtedy myslí, pripravil by ho aj o život. Komické je, že naplúval aj na mňa, hoci sme sa stretli iba na našej vtedajšej pionierskej rekognoskácii.

Redaktori – cudzinci naozaj hovorili jeden cez druhého, dokonca sa aj popredstavovali, ale neverili sme im. Ten, čo povedal, že je Kubal, vonkoncom nevyzeral ako Kubal, Vavro nevyzeral ako Vavro ani Janovic nevyzeral ako Janovic. Tá zasmušilá tvár nemohla byť autorom jedinej vety, ktorú som mu raz ako prešpurácka šracka porozumela: „To je vic, Janovic.“ Lebo „witz“. Nikto v tých miestnostiach nám nepripadal ako ten či tá, čo majú mená v časopise, ale veď ani my sme neboli pionierska družina. Len sa nám potvrdilo, že tvár nemusí byť znakom majiteľa a zmysel kontaktu môže byť skrytý.

Od detskej čitateľskej lásky k vedeckofantastickej literatúre cez Bradburyho a prvý televízny Star Trek s pánmi Kirkom a Spockom s rabínskym pozdravom, som dodnes *trekkie*, fanúšik tohto humanistického a kultúrnokritického seriálu. Hlavne sériu s kapitánkou Janewayovou som milovala: „Obvykle s každým vychádzam dobre. Ale neznášam zastrašovanie. Neznášam tyranizovanie. Neznášam vás.“ Preto mám rada aj Hviezdnu bránu, či pôvodnú alebo *sequel*: akási neznáma antická civilizácia vybudovala kde-kade po svete a vo vesmíre hviezdne brány, prechody do iných svetov cez červie diery. Brána po spustení vyzerá ako sčerená vodná hladina na stojato. Takto som si, a zrejme aj filmový scénograf, ako decko predstavovala, keď zrazu zo sveta tých iných, dospelých, ktosi nazrel a prípadne vstúpil do môjho sveta. Ako keď vesmírny archeológ Daniel Jackson prvýkrát cez hladinu nazrel najprv očami a nosom a potom natiahol aj ruku. Možno mi to neuverí, ale takto som aj ja videla Tomáša Janovica – najprv nos, nato bajúzy a za bajúzmi usmiate oči. Potom ruku, ktorú mi podal. Vstúpil do môjho sveta. Úlohy 3 x 20 + 10 zjavne plní, či si zašomre ako Mojžiš, neviem. To je záležitosť priameho a skrytého kontakt medzi ním a Hospodinom. Ale teraz vie, ak si spomenie, prečo som mu pri prvom podaní ruky povedala „aha, prišli ste hviezdnu bránu.“

JANOVICOV STREDOBOD ŽIVOTA

Peter Zajac

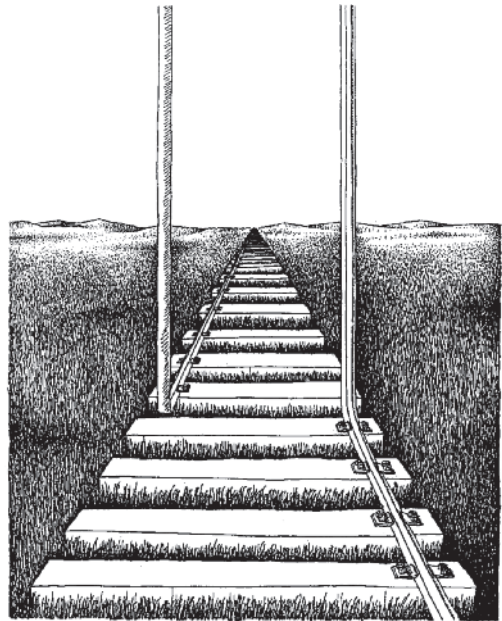
Dvadsiateho ôsmeho marca 1988 píše český sociologický pár Milan Petrussek a Alena Miltová, ktorých Martin Bútor a Zora Bútorová zaúčali do tajov slovenskej kultúry, že Dr. Bútor je „opěván v písni Sága rodu Forsythů pánů Lasicí a Satinského, leč rytmován je vpravdě slovensky (Bútor – Čútor, tož to bych vymyslel i já)“. 31. marca Zora Bútorová odpovie: „Ad Bútor a Čútor: ale veď to je predsa klasika, učí sa každé malé slovenské dieťa. Boli to dvaja gazdovia, ktorí sa rozvadili pre pole, nakoniec sa zbratajú (neviem, či nie cez deti –) ... Bútor a Čútor, epická lyrika, príležitostne dám k nahliadnutiu. L+S to kedysi (asi v r. 1969) dokonca zahrli ako fotografickú mono-dramu, vyšlo to vo vtedajšej *Mladej tvorbe*, tá časom zanikla, zakázali, L+S našťastie žijú.“ Tie dva listy, putujúce medzi Bratislavou a Prahou, sú z nedávno vydankej korešpondencie z rokov 1985 – 1989 a evokujú nielen vtedajšiu dobovú atmosféru, no sú aj stopou prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Tvoria oblúk dvoch čias – straty a nového zrodu nádeje. Akoby sa Slovensko pohybovalo v sínusoide.

V roku 1970 vyšiel v Supraphone ako posledné echo šesťdesiatych rokov Lasicov a Satinského singel *Sága rodu Forsytovcov* z televízneho *Bumerangu* a radostná správa... sa načas zasekla.

- S: Juj, nebite ma, pán kapelník!
 L: *Sága rodu Forsytovcov.*
Na hornom konci na dolnom konci
Nabrúsil Soamesi kosu
Hej tá kosa veru dobre kosí
 L: Spieva Július Satinský. A teraz ja!
Hej a Soames ju po Hyde Parku nosí
 S: Nič zvláštneho, a vraj tenor!
 L: Prvý diel. Rytmus: tango.
 S: Illustrato!
Irena
To meno vábi ako rosa
 S: Irena, kde ste? Prekliata londýnska hmla!
Irena
To meno zvoní ako kosa
 S: Ach, to ste vy, Bossini? A prečo bez nohavíc?
Na hornom konci Wapp!
Na hornom konci Chuap!
Všade si krásna keď tancuješ bosá
 S: Môžete sa obuť, milostivá pani!
Všetci kamaráti by ťa chceli mať
Všetci do jedného nežne poláskat'
Bossini aj starý Forsyte

- Bútor a Čútor a*
Všetci by ťa chceli zamknúť
Do svojho hej do dvora.
Nevädze kúkoľ vlčie maky
Človek je taký
- L: Druhý diel. Bez prestávky.
Irena
Ja na rukách by som ťa nosil
- L: Začína to byť napínavé! James, ale James!
Irena
Aj keby Soames už trávu kosil
- L: Núkate mi lásku alebo majetok? Davajte majetok!
Na hornom konci
na dolnom konci
Všade by som ťa o lásku prosil
- L: Zním jednu dívku, ta má dukáty!
Všetci kamaráti by ťa chceli mať
- L: I love you!
Všetci do jedného poláskat'
- L: A ktoríže sú to menovite?
Petko, Paľko z Malužinej
Aj sám Turčin Poničan
Ale ja ťa ale ja ťa
Pokosím aj celú sám
- L: Ja si to píšem!
Nevädze kúkoľ vlčie maky
Človek je taký
Lovek je taký
Ovek je taký
- S: To je kóda
- L: Škoda!
Vek je taký
Ek je taký
K je taký
- S: Hlásky sa mňajú.
Je taký
- L: Aj my sa minieme.
E taký
Taký
Aký
Ký
Irena!

Je to roztatárená scéna. Nevieme, a už sa nedozvieme, ako to myslel Miloslav Petrussek, ktorému sme hovorili Milan, s Bútorom a Irenou. Petruskovci však nevedeli, že pri Bútorovi a Čútorovi nešlo o ich priateľa Martina Bútoru, ale o sedliaka, „starého priemyselníka“ Bútoru, ako ho nazýva Hviezdoslav, ktorý sa v rámci realistickej poetiky Gottfrieda Kellera, vyčipkovanej poetikou POH rozkmotrí a potom cez deti pomerí kvôli

posunutej medzi so svojím susedom Čútorom. Nevedeli ani to, že tú pieseň, ktorú poznali zo singlu, nenapísali L+S, ale Tomáš Janovic a oni do nej vložili svoje medzivstupy, čím priložili k Janovicovej piesni svoje polienka.

Ale vieme, že Janovicova optická poézia, založená na slovnom humore, dostáva ďalší rozmer mimetickým dialógom Lasicu a Satinského, pripomínajúcim miestami hlásenia na Hlavnej stanici a miestami zvolávanie na obecnú schôdzu cez dedinský amplión.

Tie priečne komentáre L+S vpadávajú do textu, podrážajú mu nohy, vykoľajújú ho, pomáhajú splietať Forsytovcov s Bossinim, Bútoru s Čútorom a čútoru s bútorením, londýnsku hmlu s bosonohou Irenou, ľudovú pieseň s tangom, Chalupkovho Turčina Poničana s pionierskou básničkou Milana Ferka, meno Irena so zvonením kosa, akúsi poetistickú abecedu s dadaistickým rozkladom významov, homonymiu so synonymiou, mňajúce sa hlásky s pominuteľnosťou života, nepodobnosť písma so zvukovou a optickou podobnosťou, ktorá sa stará o významové posuny. Vedľa seba sa ocitá kakofónia franforcov z operety, opery, ľudovej piesne s výronmi lásky populárnej piesne. Medzi veršami absentuje príčinnno-následná logika, jednotlivé verše sa navzájom vylučujú a vyvracajú, alebo sú celkom mimobežné, podľa dadaistickej logiky *významovej indierencie*, kde na začiatku vety vyhodí autor do vzduchu slovo a na konci vety mu vypadne z klobúka celkom iný význam.

Vtedy sme ešte nevedeli, že Tomáš Janovic, ale aj Milan Lasica budú mať o necelých dvadsať rokov nasledovníka v sarkasticky priamočiarych dadaistických piesňových textoch skupiny Bez ladu a skladu. Tak ako sme nevedeli, že potomkom Janovicovej básne *Ide o to zo Soirée* bude pieseň Michala Kaščáka *Píšte všetci modrým perom!* Ani to, že ide o optickú poéziu a neodadaizmus, ale nejako nám to veľmi nechýbalo.

Bútorovci podali Petruskovcom informáciu o mladotvorbáckom *Infarkte* z roku 1969 aj o fotografických záznamoch živých obrazov z roku 1970. Lasica, Satinský, Janovic, skladateľ Peter Smékal, Sága rodu Forsytovcov, bútora & čútora mali dlhé trvanie. Prežili pod zemou sedemdesiate a osemdesiate roky a potom na zemi ďalšie desaťročia. Keď sa na to Dušan Taragel v októbri 2012 pýtal Tomáša Janovica, ten mu so seba vredenou dôkladnou poctivosťou odpovedal: „Celé to vzniklo ako reakcia na seriál, ktorý vtedy dávali v televízii. Využil som slovnú hračku, keď sa meno Soames (vyslovuje sa sóms) prekrývalo s naším „som si“ a v takto uvoľnenom duchu som do ďalších veršov vložil čosi aj zo slovenskej básnickej klasiky. Tie hovorené časti si Milan s Julom potom vymysleli pri nahrávaní v štúdiu.“

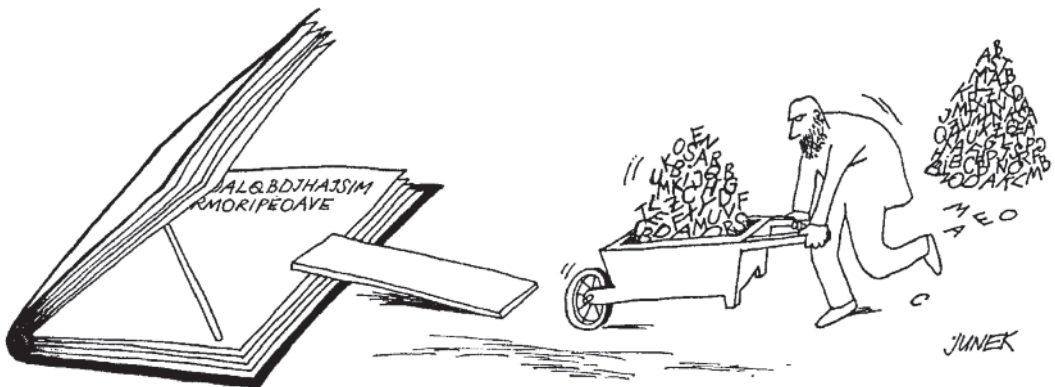
V roku 1969 tvorilo redakčný kruh časopisu *Infarkt* trinásť šéfredaktorov: Vlado Bednár, Lubor Dohnal, Kornel Földvári, Eliáš Havetta, Tomáš Janovic, Milan Lasica, Igor Luther, Marián Labuda, Ján Melkovič, Ivan Popovič, Vlado Popovič, Július Satinský a Marián Vanek. Nebolo ich jedenásť ani dvanásť, ale nechajme číselnú symboliku tak. Piatym šéfredaktorom v poradí sa stal Tomáš Janovic alias páter Tommy. Podľa popisky bol „prisluhovačom Vatikánu v boji proti napredovaniu ochotníckeho divadelníctva na Slovensku“. Pravdu povediac, vo svojom okienku *Urob si sám!* mal na starosti skôr rubriku kanibalizmus. Potom bol vedno s Mariánom Vanekom autorom živých obrazov zo slovenskej klasiky. V roku 1970 zaplnili ešte pred zrušením časopisu štyri čísla *Mladej tvorby* Vajanského *Vystaľovalcom*, *Kukučínovou Rysavou jalovicou*, v ktorej si zahrál hanblivý Tomáš vedľa Mariána Labudu, Jána Melkoviča, Stana Dančiaka a Petra Debnára malú rolu Jalovice. Odklínali však aj *Zakliatu pannu vo Váhu* Janka Kráľa, kde robil Janovic po boku Lasicu a Satinského neprítomného Vartáša, asi aby dokázal, že revolver môže vystreliť, aj keď nie je na scéne. A skončili bútorom & čútorom, *chef-*

d'œuvrom živých obrazov v slovenskej literatúre. V tomto Hviezdoslavovom dielku, oblažujúcom generácie školákov, stvárnil spolu s Mariánom Vanekom úlohu Ľudu, a trochu ich oboch podozrievam, že ich pri tom inšpirovali nielen slovenské krčmy, ale aj Apollinairova postava Zanzibarského Ľudu.

Je to zvláštne, ale Tomáš Janovic bol popri všetkom ostychu vlastne performerom. Nesmelo vykúkal spoza šatne a tak ho Zora Kolínska oslovila ako človeka, ktorý „chodíva občas medzi nás s obchytkaným zošitom pod pazuchou“. Dostal sa dokonca do režijnej poznámky Lasicu a Satinského, ktorí scénu Zory Kolínskej čítajúcej jeho básen uviedli situačne tak, že „autor básne stojí v tomto momente vzadu pri šatni a strašne sa hanbí“. Tomáš Janovic sa zrejme hanbil účinne, lebo si zahral nielen jednu z jalovic, ale aj toho neviditeľného vartáša. Myslím si, že chcel byť jednoducho pri tom. Keď to už nemohlo byť na scéne, tak aspoň pri káve – s Lasicom, Vilikovským, Štrasserom. A na obede a v divadle so svojou ženou Evou. Tomáš je v podstate komunitárnym človekom.

Tomáš Janovic začínal ako neopoetistický básnik a satirik. Aby sa mohol vymaniť z roháčovského poetisticko-satirického rámu, musel sa najprv zmestiť do jeho rámca. Nazvime to trebárs dialektikou, to bolo vtedy módné slovo, aj keď už medzitým vyšumelo. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa uchýlil k detskej literatúre o svojich dcérach a pre svoje dcéry a k epigramom, z ktorých si tie prvé najlepšie zakazoval sám a druhé najlepšie mu vyhadzovali iní. Posledné desaťročia, od štrasserovskej spolupráce s časopisom *DominoFórum* až po dnešný *.týždeň* píše týždeň čo týždeň smutné anekdoty, lichtenbergovské paradoxy v podobe lakonických aforizmov. Nimi vrcholí jeho celožitná tvorba, ktorou si dláždi cestu do pekla smrteľnej vážnosti a do neba humoru, triafajúceho do čierneho.

Koniec šesťdesiatych rokov je však akýmsi Janovicovým *radostným stredom* dan-teovskej životnej púte. Je časom *liminalitas* a *communitas*, spoločenstva na prechodnej hranici, ktorú prekračuje raz ako ideologický pašerák, druhý raz ako slobodný človek. V tých časoch sa tomu hovorilo skupinová a režim nemal skupiny a generácie rád, lebo vedel, že tam, kde sa začína skupina, končí sa monolitnosť. Tomáš Janovic to pomenúva v knihe rozhovorov s Jánom Štrasserom ako výberové príbuzenstvo. Infarkt a následné fotopríbehy mali preňho, ale nielen preňho podobu turnerovského iniciačného rituálu na prechode medzi slobodou a neslobodou. Tak vznikla v tom čase partia, ktorá sa dala dokopy „spontánne a slobodne. Podľa pachu alebo vône“. Pre nás je však podstatné, že to bola napokon hranica, ktorá nám otvorila cestu do slobodného sveta. Je to ťažký svet. Ale slobodný.

Škoda, milý Tomáš,

že sa ľudské vlastnosti nepresúvajú z človeka na človeka dotykom či dychom, tak ako napríklad chrípka. Také privilegium získali iba tie najhoršie a podmanili si masy.

Na tie však nemyslím.

Chcela by som sa od teba nakaziť schopnosťou vystúpiť so svojim názorom pred dav, zjednať si pozornosť a vysloviť jedinú vetu. Verš, či výrok, ku ktorému sa nedá, nesmie a nemusí nič pridať, aforizmus plný teplého humoru.

Chcela by som sa nakaziť schopnosťou prinášať a vyjaviť ľuďom svoju osobnosť a identitu tak prirodzene ako ty. A nevnímať ostatných ako takých, ktorí aj tak neporozumejú.

Chcela by som získať aj tvoju schopnosť uzatvárať výberové priateľstvá, rozvíjať ich a venovať im pravidelný čas, ktorý sa tak stáva výnimočným. A nie odstrihávať sa čo najrýchlejšie, uzatvárať sa do zátvoriek.

Škoda, že sa to nedá.

Alta Vášová

ÚSPORNOSŤ ZNAMENÁ VÄČŠIU HUTNOSŤ

Vladimír Petřík

Napriek rozličným vojnovým konfliktom, ktoré ľudí ustavične ohrozujú, priemerný ľudský vek sa predlžuje. Pribúda nielen sedemdesiatnikov, ale aj osemdesiatnikov. Oblasť literatúry a umenia nie sú výnimkou. Onedlho oslávi osemdesiatku známy satirik a humorista Tomáš Janovic (narodil sa 22. mája 1937). Aj jeho generačne blízki druhovia (od Pavla Vilikovského po Dušana Duška) sú tak medzi sedemdesiatkou a osemdesiatkou. Žiaľ, viacerí už nie sú medzi nami (V. Šikula, R. Sloboda, L. Ballek a ďalší). Bola to silná generácia a sila ich umenia pôsobí aj dnes. Nestali sa síce literárnou skupinou, ale vpíjali do seba to isté ovzdušie, ktoré začalo byť po roku 1956 plodné a trvalo do konca šesťdesiatych rokov. A bol tu časopis pre mladú literatúru a umenie *Mladá tvorba*, rezultát II. zjazdu čs. spisovateľov, ktorý začali s vlastnou obrodou. A celá generácia, o ktorej je reč, sa formovala cez tento časopis, a po nej niekoľko ďalších. Je dosť pozoruhodné, že ešte stále, to znamená po polstoročí, viacerí z nich sú v čele literárneho diania. Dalo by sa o tomto fenoméne uvažovať, ale to by nás odviedlo do iných priestorov.

Sem teda patrí aj náš jubilant Tomáš Janovic a je jedným z tých, ktorých tvorba patrí u nás dodnes medzi aktuálne špičky. Tí ostatní sú väčšinou prozaici, on je aforista a básnik, no patrí skôr medzi prozaikov ako básnikov. Aforistik a satirik, to je organické spojenie a u Tomáša to absolútne sedí. Zmysel pre vtip a humor je tiež splnenou podmienkou. Humor a satira vždy súviseli, no vždy sa medzi nimi zdôrazňovali rozdiely a nie to, čo

ich spájalo. Rozdiely sa tradične pomenúvali nasledovne: humor je láskavý, satira je ostrý výsmech, niekedy to však neplatí, humor môže byť aj jedovatý a satira môže byť ľudsky prijateľná. Je síce pravda, že v jednotlivých literatúrach je spravidla viac humoristov ako satirikov. Ak to o niečom hovorí, tak najmä o tom, že satira je náročnejšia, že na rozdiel od humoru, ktorý „pracuje“ s emóciami, satira vyžaduje ostrý intelekt.

Teda, humor sa rodí väčšinou z kladného rozpoloženia, satira z kritickej angažovanosti. Pojem angažovaná literatúra má pejoratívny nádych, spája sa ešte stále s minulosťou politickou či ideologickou angažovanosťou. Ale je to podstatne širší pojem, znamená zainteresovanie sa o daný stav vecí, vnímaný negatívne, pretože satira je kritika a jej étosom je snaha o nápravu. Kritika daného stavu spoločnosti je spravidla kritikou ľudských vlastností; človeka, v ktorom je zakomponované nielen dobro, ale aj zlo. A to zlo treba ukázať. Tak je to permanentne aj u Tomáša Janovica. Pokiaľ ide o spoločnosť ako takú, predmetom satiry je to čo obmedzuje slobodu, všetky prvky totality, nacionalizmu, antisemitizmu atď.

Všetko toto nájdeme v Janovicových knižkách (a je ich požehnané). Kritiku negatívnych ľudských vlastností občas konkretizuje a hovorí priamo o slovenskej náture. No jeho kritika nie je výsmechom, skôr láskavým napomenutím. Nikdy nedelí spoločnosť na nás a tých druhých a nekritizuje tých druhých. Chápe ľudské spoločenstvo ako celok, nikoho z neho nevylučuje – a čo je dôležité, ani seba. Aj on je jeho súčasťou. Vari aj z tohto dôvodu je jeho mäkkosť v konečnom dôsledku tvrdšia a zásadnejšia. Skôr ako odpor (či nebudaj nenávisť) k negatívam ľudskej náture ho premáha smútok (takto aj pomenúva niektoré zo svojich kníh – *Smutné anekdoty*, *Najsmutnejšie anekdoty*). Smútok vyplývajúci z toho, že náprava sa nekoná. Smútok áno, ale pesimizmus nie; ten rezignuje, kým smútok Janovica aktivizuje.

Janovicov satirický názor sa napája z reality, jeho satirická realizácia sa napája z jazyka. O jazyku opakovane tvrdí, že je presný. On len siahne doň a vyloví perlu. Nie je to celkom tak. Presnosť znamená v tomto prípade viacvýznamnosť a tú musí Janovic najprv nájsť a potom použiť. Je to tvorivý akt. Výsledkom je aforizmus, teda vtipným spôsobom vyslovená objavná myšlienka, predovšetkým kritická. V epigrame (Janovicova obľúbená a najčastejšia forma) ide práve o tieto dve veci, k nepríjemnej pravde sa dostávajú pomocou (či mocou) formulácie, ktorá v nás vzbudí smiech. Je to naozaj paradox, ale ľudská povaha je prispôbená aj na paradoxy. V aforizme sú rovnocenné obe zložky: humor aj poznanie. Nejde o zábavu, ide o vážnu tvorbu a to treba práve u Janovica podčiarknuť.

Okrem smútku, ktorý sa v istej vývinovej fáze dostal u Janovica na povrch, prebieha v jeho tvorbe i ďalší proces, ktorý by sa dal nazvať lakonizácia. Spočíva v tom, že autor je vo svojich výtvoroch čoraz úspornejší. Paradoxne, jeho reflexia je pritom čoraz rozsiahlejšia a prehľadnejšia. Úspornosť znamená teda väčšiu hutnosť. V žiadnom prípade nesmeruje tento proces k mlčaniu, čo sa v umeleckej tvorbe tiež stáva. Sme radi, že je to tak.

Aforizmus nie je jediná forma, ktorou sa Janovic ako tvorca vyjadruje, hoci ústredná. Do literatúry vstúpil ako básnik (*Život je biely holub*, 1959), vracajúci sa do detstva, ktoré nebolo ľahké. Detstvo, dieťa je však v jeho tvorbe prítomné aj cez tvorbu pre deti, v ktorej je Janovic úspešný ako básnik, prozaik i rozhlasový a televízny dramatik.

No najdlhšiu a vari aj najhlbšiu brázdzu však vyoral ako aforistik. Pri jeho osemdesiatke treba konštatovať, že jeho tvorba (ako celok) je nielen literárnym, ale zároveň významným kultúrnym fenoménom. Dúfajme, že ju bude i naďalej úspešne realizovať.

AKO TO VIDÍ TOMÁŠ JANOVIC

Podľa jedných znalcov je základom života štát, podľa iných bunka a podľa mňa paradox. Poznám veľa skvelých paradoxov, ale nedávno sa mi dostal do rúk jeden obzvlášť parÁdoxný! Jeho autorom je politológ Samuel Abrahám. Prosím, tu je:

„Paradoxne autoritatívne, totalitné a kriminálne režimy fungujú práve preto, že väčšina spoločnosti, tých deväťdesiatpäť percent, je mierna a túžiaca po mieri, a preto brutálna sila a prirodzený ľudský strach ich robí ovládateľnou. V krajine, v ktorej by bolo deväťdesiatpäť percent grázlov, by žiadny diktátor neprežil ani deň.“

Čo už k tomuto parÁdoxu dodať? Hádám len jednu svoju starú smutnú anekdotu: Skíni majú taký istý účes / ako väzni v Osvienčime. Nech žije paradox, otec života – a humoru!

Pravda, 19. 11. 2005

